

HONDARRIBIKO BILKURAK DIRELA ETA

Hondarribia, 1980-IV-18

Koldo Mitxelena

Estuasun larrian jarri naute bilkura berezi honetan hizlari gisa hautatu nautenek. Bilkura hau, izan ere, Arrasateko Biltzarraren ondorio eta segida dugu, eta ni, jakina denez, ez nintzen hara agertu, beste istilurik banuelako neure gain. Beldur naiz, beraz, ez ote den sortuko halako *non sequitur*-en bat, eta ene erruz sortu gainera, hango eta hemengo jardunaldien artean.

Zorionez, han eta hemen eta bestetan egona den gure Euskaltzainburuak eskua luzatzen digu, hango eta hemengoak elkartzen dituen zubi eroso. Honen hitzetan landaturik, bada, mintzatuko natzaizue Hondarribian, euskal gramatika lanen plangintzarako beharrezko omen ditugun lehen urratsak egiteko (hobeki esan, egiten laguntzeko) asmotan.

Mila bider esana da badituela Euskaltzaindi honek bi sail berezi, jagon eta iker-sailak, zeinek bere egitekoa duelarik, halaz guztiz, bata besteari lokarri gogorrez loturik aurkitzen direnak. Hizkuntzaren biziari dagozkion zenbait erabaki, izan ere, iker-lanaren ondorioetan funtsa daitezke bakarrik, inon funtsatzekotan. Iker-lanak, alderantziz, gogoan eduki beharko ditu, orain eta gero, euskara biziaren premiak.

Bereizkuntza honek badu, haatik, alde onik, bereizkuntzek maiz izan ohi ez duten horietakorik, alegia. Nik, behintzat, iker-lana beti onerako delakoan nago. Ez dio sekula kalterik egingo euskararen egoerari, zein ere larria den hau: laguntza ere ez da beti gehiegizkoa izango, baina, okerreanean ere, ez lituzke makurrak areago makurtuko.

Behin batean, aspaldi ez duela, honako galdera hau egin zidaten: zein ote litzatekeen har ditzakegun iker-lanen artean premiazkoena. Eta nik hitzetik hortzera erantzun aho hizkeraren azterketa zetorrela lehenbizi, hots, euskalkiena, dialektologiaren burusi zabalak estaltzen dituen eginbide horiena. Ez, behar bada, besterik baino garrantzitsuago delako beraz, baizik eta beste zein-nahi baino presakakoagoa dugulako. Euskara oraindik ere galtzen ari da zenbait eskualdetan eta, kimu berririk sortzen bada ere, hizkera berria ari dira landatzen, guttienik ere txertatzen, bertako zaharraren orde. Labur baino laburrago, batzen ez dena galdutzat jo daiteke eta galtzen ez dena nolazpait ere batu egingo zaigu.

Gauzak ez daude horren larri, zori onean, euskalkiak, edonongo dialektuak bezalaxe, uste baino iraunkorragoak baitira. Iraungo dute, beraz, oraindik, batasunak batasun, eta bakarrik iraun ere. Ez dute ordea, bere hartan iraungo, batere aldakuntzarik gabe elkarren gainta eta bata bestearekin nahaste bizi garen zurrunbiloan. Arin baino arinago ibili beharko dugu, bada, zein bere nortasunean ezagutu eta jaso nahi baditugu.

Badakit badela gure artean jendea franko lan horretan ari denik. Nor geure aldetik gabilta, ordea, eta batera behar genuke Euskal herriaren irudi orokor eta bateratua lortu eta hedatu behar baitugu. Eta hemen gogora datorrigu ezinbestean zoriarekin Euskal Atlas hura, beti abiadan duguna eta, behin eta berriro abiatu arren, inoiz zertzen ez zaiguna.

Gai hori, nolana ere den, beste baterako utzia du Euskaltzaindiak. Izango omen ditugu geroxeago bai irakas-saioak eta bai bestelako bilerak prestalanak taxutu eta langileak prestatzeko noraezeko ditugunak. Bego, beraz, eginkizun hau ordura arte.

Egungo egunekoak ez ezik, inoizko euskalkiak ere aztertu behar genituzke eta honez gero zerbait eginik daukagulakoan nago, bai lekuizenen bitartez eta bai lehengo mendeetako testuak direla medio. Bukatuxe zuelakoan Euskaltzaindiak oraindik esku artean duen eta izango duen Izendegiak, esate baterako, badu horretako azterlanen premia ederra. Testuei dagokionez, berriz, bistan da zerbait baino gehiago aurreratu dugula azken urteotan. Eta, hori aski ez balitz, hasia du, guztiok dakigunez, gure "Lekukoen" bilduma. Badirudi, gainera, jendea, lehen ez bezala, zaletua dugula eginbide horietan. Horrelaxe, gero eta ugariagoa izango dugu uzta hori, behin inprentan pasa ondoan nekez galtzen diren horietako baitugu.

Ez dut, noski, gogorazi beharrik, edonork baitu gogoan, hiztegi kontuan egiten eta agertzen den lanaren aberastasuna. Ez dut hemen aipatu baizik egingo eta, aipatu, hemen aipatu dut, aurrera segi baino lehen, lekuan lekuko hizkeraz dakiguna hiztegi eta hiztegitxoei eskerrak dakigulako gehienbat.

Honako honen gisako esaldiak egunoro irakur daitezke aspalditxoan: "Hizkuntza dugu, zeharbidez bederen, zentzuaren mundutik hotsen mundura joan eta itzuli bitarteko dabilen mandataria". Hotsek badute, bada, nahiz izkutuagoko zerbaiten ezaugarri izan, beren nortasuna, askori dirudienez maldagora egiten zaiona. Halaz guztiz, hotsei ere ekin beharko diegu bilketan hasten bagara euskalkietan barrena. Eta fonetika-fonologietan langile treberik behar badugu, trebatu beharko ditugu alde aurretik, inor ez baita jaiotzen trebe, belarri onaren jabe izanik ere, ez lanbide horretan ezta beste askotan ere.

Ikaskuntza horiek ere, dena den, bestetarako utziak ditugu, Euskaltzaindiaren erabakiz. Egia da fonologia eta gramatika ezin puskatuzko loturaz elkarri datxetela, de Rijk-ek Arrasaten erakutsi zuen bezala. Metodoak, ordea, bereiz ditzake eta aska sortzez eta izatez baturik daudenak ere. Gra-

matikaren arbola soil eta murrizteko asmoz, bazterturik geldituko dira oraingoz hotsei zuzenean dagozten xehetasun guztiak.

Gramatika, euskal-gramatika, landua izan da aspaldidanik, eta ongi landua ere bai, zenbait arrotzek aitortzen duenez. Ez da, haatik, esan horrenbestez gramatikaren eremu osoa, alor eta soro, erabat eta berdintsu aitzurtua zegoenik.

Gramatikaren bi zati izan dira, oker ez banago, biziki gogoko izan ditugunak, besteen kaltetan zenbait aldiz: morfologia (eta morfologiaren barrutian, aditz-morfologia izan da beti nagusi) eta, hortik urruti xamar, hitzeraketa. Sintasia, berriz, oraingo zenbaitentzat (eta XVII. mendeko Sánchez de las Brozas-entzat) gramatika osoaren pare dena, erromes eta umezurtz ageri da sarriegi: ez duzue, diodanaren lekuko, Ithurry-ren *Grammaire basque* zabaltzea besterik. Gure arteko erregelaren ondorio baita, ez inolazko salbuespen.

Batasun-bideetan ere, morfologia izan dugu nagusi, hala beharrik. Formari lotu baikintzaizkion lehenik, zentzu-muinean sartu aurretik, eta ez zen burugabeko jokabidea. Axaleko ñabardurak dira, izan ere, nabarmenak eta itxurari gengozkiola sakoneko bereizkuntzak tapatu genituen, zikin garbinaiak egin ohi duenez.

Orain, ordea, goragoko mailara igoak gara eta formak oraingoz ahatz genitzake. Formarik gehienak, premiazkoenak behinik-behin, batuak daude. Inork esan dezake paperean daudela batuak, baina ez da agian konturatzen ez dela batasunik paperetik abiatuko ez denik. Badakit, ohartzen naiz, zenbat falta zaigun eginbide horretan bertan, baina hutsune hori hutsaren hurrengo da bestetan eskas dugunaren aldean.

Bestetango hori hauxe da: forma soilak nola erabil jakin behar dugu eta, jakingo badugu, nola erabili eta erabiltzen diren aztertu. Gramatika bideak, diodan bidenabar, bat baino gehiago dira (gehiegixko ere bai, ikasi behar dituztenentzat), baina guztiak helburu batera daramate. Nahiz gramatika harako filologiko-historiko gisakoa izan (a, *Ausführliche Grammatik* derizten haietakorik bagendu gurean!), nahiz tradizionalista, nahiz estrukturalista, hemengoa zein Ameriketakoa (sintasi kontuan aski elkorra izan da, European behintzat, joera hau), nahiz gisa bateko edo besteko sortzaile eta bilakatzailea. Izen berezien azpian izan komuna datza: hizkuntzaren joskera, aspaldiko hitzak oraindik ere balio baldin badu.

Nik ez dakit zer esan hauta ditzakegun aztergaiei buruz. Dena ez bada ere, egiteko dago gehientxo. Arrasaten irakurri ziren lanak ez ditut, zoritxarrez, ezagutzen oraindik. Halaz guztiz, eta eskatu zidatelako bakarrik, gai-zerrenda aurkeztua dut neronek, gehitzekoa, laburtzekoa, moztekoea edo zeharo ezabatzekoa.

Har genitzakeen bideen artean, bat iruditzen zait hobestekoea. Hor ditugu hemen, gure artean, agertu diren lanak, artikulua eta liburuak: ez dut inor

aipatuko, besterik ixilpean geldi ez dadin merezi ez duelarik. Arrotzenak ere baditugu, agertu berriak: Jacques Allières-en *Méthode pratique de Basque*, lorategi eder batez hornitua, hain gogoko ez duenak jo beza Wilbur-en *Prolegomena to a grammar of Basque*-ra. Hor daude, gainera, besteak beste, Rudolf P. G. de Rijk-en lanak. Batzuek eta besteak irakurri ondoan, komeni litzaiguke eztabaida bizi bezain baketsuren bat izatea. Baten ordeztan badira, hainbat hobeki.

Gaien aukera egiten hemen abia gaitzke eta orain bertan hasiko bagina erabakitzen zein litzatekeen aurrean ditugun auziak aztertzeke eta eztabaidatzeko modurik erosoena, ez genuke astirik galduko. Ea, bada batzuen eta besteen artean delako programaketari ekiten diogun.